

Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1919–1922. Bp. 1997. 168 l. (Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek 10.)

Nemzeti könyvtárunk még ma is adósa a hazai művelődéstörténetnek: közel 200 éves történetének csak első 65 évéről készült a mai kor tudományos igényeit minden szempontból kielégítő monográfia. Berlász Jenőnek az 1802–1867 közötti korszakot felölelő munkája 1981-ben jelent meg, azóta összefoglaló művet nem vehettünk kézbe. Pedig a kezdetek biztatóak voltak: a könyvtártörténeti kutatásokat a hatvanas években Sebestyén Géza, az OSzK akkori főigazgatóhelyettese indította el, két személyre alapozva a nagy művet: Berlász Jenőre és Dezsényi Bélára. Kettőjük mellé résztanulmányok kidolgozására fiatal kutatókból álló munkaközösséget szerveztek. A kezdeti lendület a hetvenes években megtört: Dezsényi Béla, majd Sebestyén Géza halála, a könyvtár várba való felköltözésének a bizonytalan jövőbe való csúszása, a működési feltételeknek a régi épületben való fokozódó rosszabbodása a könyvtár vezetőségének figyelmét más irányba terelték. Sem Berlász Jenő, sem a Dezsényi Béla örökébe lépő Haraszthy Gyula ezután már nem kapták meg a könyvtár részéről azt a támogatást, amit megérdemeltek, illetve joggal elvárhattak volna. Ennek következtében Berlász Jenő megállt az 1867-es korszakhatárnál s a dualizmus történetének feldolgozására jelen sorok írója kapott később megbízást, míg Haraszthy Gyula az 1919–1946 közé eső korszakra vonatkozó kutatásait kénytelen volt lassítani a megvont anyagi támogatás miatt. 1990-ben bekövetkezett halála megakadályozta abban, hogy kutatásainak összegezését elvégezze. De gazdag örökséget hagyott hátra: „az egész vállalt korszakára kiterjedő, az OSzK irattári anyagára és az Országos Levéltárban található dokumentumokra vonatkozó szinte teljes, részben lemásolt, részben kijegyzetelt adatgyűjtését” – írja műve előszavában Németh Mária. Őreá várt a feladat, hogy a rendezetlen iratokat ellenőrizze, hiányait pótol-

ja, korszakonként és szakterületenként tagolja és az időközben megjelent résztanulmányok eredményeit beledolgozza. Munkájának első eredményét, a Széchényi Könyvtár 1919–1922 közötti négy évének történetét az OSzK füzetek 10. tagjaként adta most közre a könyvtár.

Annak, hogy e négy év története külön és részletesen feldolgozást nyerjen, nyomós történeti indokai vannak. E négy év foglalja magába a veszttel háborút és az összeomlást követő polgári forradalom utolsó hónapjait, a Tanácsköztársaságot, majd ennek bukását és a polgári konszolidáció első éveit. A könyvtár életében „négy szomorú és keserves év”-nek nevezi e korszakot Németh Mária és természetesen az volt az ország, a nemzet életében is. Hihetetlenül nehéz körülmények között kellett ekkor a könyvtár vezetőségének az intézményt fenntartania, működtetnie és megkísérelnie a nemzeti könyvtári funkciók teljesítését. Nagy szerencséje a könyvtárnak, hogy két olyan férfi állt ekkor a Magyar Nemzeti Múzeum, illetve az OSzK élén, mint Fejérfpataky László (1857–1923) és Melich János (1872–1963). Mindketten tudós férfiak, egyetemi tanárok, akik könyvtári állásukat nem sine cura-nak, hanem hivatásnak, elsődleges feladatuknak tekintették. Bátor helyállásuknak, emberi tisztességüknek köszönhető, hogy sikerült a nemzeti könyvtárat a politikai kilengésektől megóvniuk s a nemzeti könyvtárvagyion integritását veszélyes pillanatokban – pl. a román megszállás idején – megőrizniük.

Németh Mária kiváló történeti érzékkel, könyvtárosi életpályája nagy elméleti és gyakorlati szaktudásával közelített a korhoz. Munkáját nehezítette az eredeti források hiányos, hézagos volta. Közismert, hogy a Nemzeti Múzeumnak a korszakra vonatkozó irattára a Magyar Országos Levéltárban 1945-ben megsemmisült, így gyakran csak töredék-utalásokból, elkezdett, de nyomon már nem követhető folyamatokból kellett a szerzőnek információit összeállítania s a következtetéseket levonnia. A korszakról korábban megjelent publikációk mind jobb-, mind baloldali politikai elfogultságait (ez különösen a Tanácsköztársaság idejére vonatkozik) a valóság tényeivel kellett

szembesítenie és sine ira et studio, harag és kedvezés nélkül az objektivitás talaján maradnia. Ez a szerzőnek teljes mértékben sikerült, korrekt és tárgyilagos szemlélete egyik nagy erénye munkájának. Problémát jelentett az is, hogy az OSzK különgyűjteményei történetének tervezett megírása nagyrészt megvalósulatlan maradt s e résztanulmányok hiánya a munkát tovább nehezítette.

Szerző külön tárgyalja a Tanácsköztársaság időszakát, a román megszállás alatti eseményeket, majd a statusquo helyreállítását. A továbbiakban a könyvtári szakterületek szerint haladva írja meg a következő három év történetét. Izgalmas és tanulságos olvasmány ez arról, hogy egy katasztrofálisan rossz gazdasági helyzetben, politikai szélsőségekkel telített társadalmi közegben hogyan lehet a cselekvés új és szokatlan módjait megtalálni és küzdelmek árán is eredményeket elérni. Szerző is hangsúlyozza, hogy könyvtár-történetileg nem látványos ez az időszak, de – s ezt már a recenzens teszi hozzá – olyan példákkal szolgál, amelyek minden korban s különösen ma, bátorítást adhatnak.

Nagyon érdekes a Tanácsköztársaságról szóló fejezet. Németh Mária elismerően írja, hogy a Tanácsköztársaság könyvtárügyi megbízottai – Dienes László és Kőhalmi Béla – szakmájuk kiválóságai voltak. Nem kapkodó intézkedésekkel jelentkeztek, hanem kielélt, kész programjukat kívánták megvalósítani. Az OSzK-t érintő intézkedések, tervek nagyobb része helytálló volt: a Magyar Nemzeti Múzeumtól való elválasztás, a könyvtár hungarika és praesens jellegének hangsúlyozása, a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszerének teljes körű kiépítése (de ezt nem a nemzeti könyvtár, hanem egy felállítandó bibliográfiai intézet keretében képzelték el), a három nagy budapesti könyvtár állománygyarapításának összehangolása, a Nemzeti Múzeum épülete teljes egészének a könyvtár részére való átadása. Nagy vihart csak a levéltár és a kéziratanyagának több intézmény közötti megosztásának terve váltott ki – bár a levéltári rész leválasztása utóbb helyesnek bizonyult s a húszas évek

fordulóján, a harmincas évek elején végre is hajtották. Szerző cáfolja azt a későbbi vádat, hogy a „nemzeti jelleg letörlése lett volna a jellemző”, ezt a tények semmivel sem támasztják alá.

Nagyobb veszélyt jelentett a román megszállás időszaka. Ekkor a Nemzeti Múzeum és a Széchényi Könyvtár Erdéllyel kapcsolatos anyagának elszállítása vagy megőrzése volt a tét. A nemzeti múlt értékeinek ilyen megcsonkítása végül is nem sikerült, s ez a könyvtári vezetők éberségén és ellenállásán kívül nagymértékben a Budapesten állomásozó külföldi katonai missziók erélyes fellépésének volt köszönhető. Különösen kiemelkedő volt Hary Hill Bandholtz amerikai tábornok szerepe – erre emlékeztet a fővárosban felállított szobra is.

1920-tól lehetett újra a figyelmet a könyvtári munkára fordítani. Németh Mária sok adattal, számos, eddig ismeretlen ténnyel gazdagítja ismereteinket a korszakról. Szemléletesen, minden részletre kiterjedő figyelemmel mutatja be a hétköznapok küzdelmét a pénztelenségnek szinte reménytelen helyzetében. A szűkös állami dotáció, a növekvő infláció lehetetlenné tette a tervszerű munkát, a könyvtár és személyzete máról holnapra élt.

Az ismertetett könyvtári szakterületek közül a gyarapítási munkát emeljük ki, részben mert ez szolgál a legtöbb újdonsággal, részben mert a könyvtári vezetés is ennek adott prioritást. Ekkor szembesült a Széchényi Könyvtár először azzal a ténnyel, hogy a trianoni békeszerződés következtében a hungarika anyag nagy részét a határokon túlról s most már nem kötelezpéldányként, hanem pénzért kell beszereznie. Melich János ekkor hatalmas szervező munkát indít: minden kapcsolatot felhasználva levelez, szervez, irányít. A könyvtár egyik munkatársa – nem minden veszély nélkül – személyesen járja be a Felvidék területét és gyűjti össze a hungarikumokat. Az erdélyi anyagot megbízottak közreműködésével próbálják beszerezni. A figyelem kiterjed a bécsi magyar emigráció irodalmi működésének dokumentumaira is. Az ottani megbízott, Eckhart Ferenc kérdésre válaszolva írja Melich 1922-

ben, hogy nem szabad tartalmilag szelektálni, meg kell venni a magyar nyelvű detektívregényt és „Kassákék marhaságait is”, a döntő a hungarika-szempontról. Akciót indítanak az üldözött Tanácsköztársasági kiadványok megszerzésére: a begyűjtött és megsemmisítésre ítélt anyagból válogatnak az OSzK munkatársai, létrehozva így a később oly értékessé vált Proletár-gyűjteményt. Ekkor vállal hatósági feladatot a könyvtár a könyvek külföldi kivitelének engedélyezésével. Számos értékes könyv külföldi eladását sikerül így megakadályozni, sőt az OSzK gyűjteményét az ellenőrzött könyvanyagból kiegészíteni.

Melich János több előterjesztését, tervezetét ismerteti a szerző, ezzel is bizonyítva: Melich pontosan tudta, hogy mit kellene tennie, de csak azt tehetette, amit a szorító körülmények számára lehetővé tettek. Egyik tervét sikerült megvalósítania: 1920-tól házi könyvkötő műhelyt rendeztek be, amely 1922-től már önálló szervezeti egységként működött. Melich a nehéz helyzet ellenére még a nemzeti bibliográfiai munkálatokat is beindította, ingyen papír megszerzésével a *Magyar Könyvszemle* megjelenését is biztosította. Rámutat a szerző a negatívumokra is: az olvasó- és tájékoztató szolgálatot nem kezelték súlyának megfelelően, külön szervezeti egysége sem volt. A személyzeti helyzet, a munkatársi összetétel meghatározta a uralkodó könyvtári szemléletet. A nagyrészt tudós férfiakból álló testület tisztában volt azzal, hogy a kutatóknak elsősorban dokumentumra van szüksége, s ezért a gyarapítás érdekében hivatástudatból is, de hazaszereztetől indítva is mindent megtettek. A feldolgozásra, a használatra már jóval kevesebb figyelem fordult. Nem sok idejük jutott erre: a napi 4 órás munkaidőből egy órát saját kutatásaikra fordíthattak, így a fennmaradó három óra valamennyi feladatra nem volt elegendő. Nem állt rendelkezésre szakképzett segítség személyzet sem, a magasan kvalifikált munkatársaknak kellett a technikai munkákat is elvégezniük.

Egy nagy múltú intézmény életéből nem könnyű négy évet kiszakítva vizsgálni. Ahol az

összefüggések ismerete a megértéshez szükséges, Németh Mária mindig ismerteti az előzményeket és egyes esetekben utal a későbbiekre is. Egy esetben hiányoljuk ezt: az Ausztriával szemben fennálló háborús jóvátételi követelésünk ismertetésénél szól az OSzK felterjesztéséről, de – nyilván tévedésből – azt írja, hogy az ügy további folytatása nem ismeretes. Ez legfeljebb az OSzK irattárának hézagos irat-állománya lehet igaz, hiszen közismert, hogy ezek a tárgyalások vezettek el az 1932-es ún. velencei-egyezményhez, amelynek keretében az OSzK a bécsi nemzeti könyvtártól többek között 16 Corvinát kapott vissza.

Nem zárhatjuk le ismertetésünket anélkül, hogy meg ne emlékeznénk a részletes és nagyon pontos jegyzet-apparátusról, amely minden fejezet végén megtalálható s a forrásmegjelölésen túl még további információkkal is szolgál.

Németh Mária kitűnő könyvtártörténeti összefoglalója alapos és elemző munka, amely nagy nyeresége az OSzK-ról szóló irodalomnak. Mértéktartó, visszafogott stílusán is átüt a nemzeti könyvtár iránti elkötelezett tisztelete és szeretete, amelyről bevezetőjében így vall: „A szerzőt – szubjektív okokból – sok szál fűzi ehhez a korszakhoz, így számára érdekes és tanulságos is volt e négy szomorú és keserves év történetének részletes megismerése, de tisztában van azzal, hogy nem alkothatott egy élményt adó, mutatós könyvtárszervezési irányzatokat bemutató művet, csak azóli hétköznapiok eseményeit, küzdelmeit tudta felidézni, amelyeket az intézmény fennmaradásáért folytattak elődeink.”

SOMKUTI GABRIELLA

Sokolová, Františka: Cyrilské a hlaholské staré tisky v českých knihovnách. Praha, 1997. Slovanská knihovna při Národní knihovně České republiky. 388 l. 36 t.

Az 1970-es években az Orosz Nemzeti Könyvtár (akkori Lenin Könyvtár) célul tűzte ki, hogy – külföldi résztvevőkkel együttmű-